Малюнки сільського життя у 3 діях, 4 одмінах

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Тихон Дмитрович Кирпа, купець з крепаків.
Меланія Григорівна, його жінка.
Трохим, парубок
Я ш к а, хлопець-школяр їх діти.
Х р о с я, дівчинка-школярка
Василь Харлампович Музиченко, селянин.
Попадя.
Сохвія Станиславівна, вчителька.
Ольга Данилівна, її помічниця.
Климиха, баба-шептуха.
Сторож при школі.
Андрій Чабаненко, селянин
Василь Шаповал, селянин
Волосний старшина.
Максим, наймит у Кирпи.
Урядник, стражники і народ.

ДІЯ ПЕРША

Середина багатої хати з закидом на пиху; багато образів олеографій і дешевих малюнків. Потріпані крісла, стільці і інша мебель. Видко, що колись це все було панське.

ЯВА 1

Біля столу сидять Кирпа і Музиченко, перед ними графинчик, дві чарки і шматочок хліба.

Кирпа (лебезуючи). Дуже, дуже вдячний вам і он який радий, що завітали до мого дому.

Музиченко. Думка жити в сусідстві, то треба і людьми по-людськи.

Кирпа. А звісно... так, так... Так ви... стало бить, по мірошницькій часті давно вже?

Музиченко. Та мало не з дитячих літ при цьому ділі.

Кирпа. Раніш, кажете, держали в оренді водяні?

Музиченко. Еге ж, держав годів з вісім...

Кирпа. Викушаєте ще по рюмочці?

Музиченко. Ні, дякую. Чоловік я мало питущий; а окрім того, мушу ще де об чім перебалакать з сватом, щоб вже вщерть довести розмову... Знаєте, діло комерческе, так воно вимага, щоб про все як слід...

Кирпа. Аякже: десять раз одмір, а раз уріж... Ну да... Так, как... Єжелі визволите Тимохвія Петрошіча з оказії, то... Треба по правді сказать, ускочив, сердега, з тією паровою, по самісенькі уха вскочив...

Музиченко. Я чув, що діло його було плоховато.

К и р п а. А хіба можна в такім ділі без копиталів? Копиталів у його бракувало, а через те і заотосилось діло. В ділі кумерческому треба частіш лапатись за кишеню... Грошей на зерно треба, а грошей в калитці нема. Кинешся позичать, а щоб позичить — треба процент заплатить, та ще й неабиякий процент... У такім гарячім ділі не оддаси в строк — зараз лізе вже про-цент на процент... Ну, й дійшло його діло до зав'язки... А ви чоловік копитальний, це ми чули... Дуже, дуже радий з вами поприятелювати.

Музиченко. Про вас я тільки уперше прочув од тутешнього старшини.

К и р п а. О, то знаменитий чоловік...

Музиченко. Знаменитий, кажете?.. Чим же?..

Кирпа. Як чим?.. Чоловік благообразний і... ми з ним великі приятелі... Я певен, що ми і з вами поприятелюємо...

Музиченко. Як з'їмо в спілці хоч три пуди солі, то, може, й поприятелюємо...

Кирпа. Три пуди?.. Ого-го!.. Я вам скажу, що то дурниця, що кажуть: "Треба сім пудів солі з'їсти, щоб чоловіка зрозуміть..." На мою думку, іншого чоловіка зразу видко, а найпаче того, з котрим наважишся поприятелювати!.. Та от, наприклад, ви. Мені так вбачається, що я вас наскрізь вже зрозумів.

Музиченко. Невже? Цебто я такий просвітлий, що й рентгеновських променів не треба? (Усміхається).

Кирпа. А що то таке за рен... ренгес... Отже я й не вимовлю!

Музиченко. Такі приспособи... Невже не читали, що вчені люди вишукали такий промінь, котрий все просвічує наскрізь?..

Кирпа. От штука! Ні, щось не доводилось... Бачите, я читаю інколи "Пархальні відомості" — у нашого священика беру — там про це не писано... У священика вже були?

Музиченко. Ні. До його я піду вже тоді, як прийдеться сповідатись...

Кирпа. А я радив би... Він вам теж даватиме читать "Пархальні відомості"...

Музиченко. Я сам виписую газету та й ту ледві похоплюсь за ділом перечитувать, то вже на "Єпархіальні відомості" і нестачить часу.

Кирпа. Невже самі виписуєте газету? Ну, я на такий пустяк не согласен втрачатись...

Музиченко. Одначе засидівся я у вас, прощайте до якого часу. (Встає).

Кирпа. А признайтесь по приятельству, скільки вже надавали Тимохвійові за парову?

Музиченко. Ми вже зовсім скінчили торг, завтра думка до нотаріуса купчу совершать.

Кирпа (ледві здержує себе). Що? Завтра!.. Он як!.. Ловко!.. А я думав... Хутко діло оборудовали!.. Штука!.. Завтра... Ф'ю-ф'ю!.. (Насильно сміється).

Музиченко. Чого ж зволікатись? Діло це видиме, воно не за пазухою заховане і не в скрині. А времена тепер не такі, щоб зволікатись...

Кирпа. Бремена не такі... Так, так... Наші времена одне, а ваші — друге... Не ті времена — велика оддаль...

Музиченко. Либонь ви не такі ще й старі?..

Кирпа. Що волос не сивий та зморшків нема на лиці?.. Волос — то пусте... Вже на шостий десяток повернуло мені.

Музиченко. Я ніколи цього не подумав би; то ви чи не однолiток моєму батькові? Йому п'ятдесят третій.

Кирпа. На год молодший од мене... Інший літами опережає, а інший хитрим розумом... (Не зна, що сказать). То вже скінчили і газету виписуєте?.. Мій син теж виписує газету, тільки йому однії мало, він ще й по людях роздобува газети та книжки...

Музиченко. Чув я про вашого сина, цікаво б з ним познайомитись.

Кирпа. Як почує, що виписуєте газету, сам прибіжить до вас.

Музиченко. То прощавайте ж. (Чоломкається).

ЯВА 2

Меланія Григорівна (входить).

Кирпа. Вже вони йдуть од нас. А де ж ваша шапка?

Музиченко. Та осьдечки, у мене в руці. Ви ніби стривожились чогось?

Меланін Григорівна. Хіба не зостанетесь закусить?

Кирпа. А як чоловікові ніколи? Кажете: стривожився?.. Байдуже!..

Меланія Григорівна. А я очистила асельодочків пару... Ми понеділкуємо... А ви понеділкуєте?

Музиченко. Траплялося і вівторкувать, як нестачить м'яса чи сала...

Меланія Григорівна. Не цурайтесь наших горниців...

Кирпа. Хіба вони самі не понімають честі?..

Музиченко почоломкався і пішов. Кирпа проводить його.

Меланія Григорівна. І краще, що не схотів асельодків кушать, нам більш буде. Щось він мені не до душі, цей новий знайомий.

Кирпа (вернувся і став проти жінки). Га? Ні, ти скажи мені, яка його чортяка сюди приперла? А ти хотіла ще й оселедцем його погодувать? Хто його сюди кликав? Цілком Тимохвій Петрович був в моїх руках, парова вже зовсім була моя, а він немов з рук її у мене вихопив!.. А щоб тебе лиха година побила!.. Ач, вискіпався приятель!.. Ще й зазнайомитись прийшов!.. Три-чотири сотняги ще накинув би, і парова за півціни дісталася б мені, а тепер...

Меланія Григорівна. Мені вже аж двічі снилося, що парова наша: над самісеньким мені ухом гуде та й гуде... А раз димом у сні так обвіяло мене, що я ніби аж ковтнула його, та так закашлялась, що й прокинулась...

Кирпа. Тепер вже не ковтнеш...

Меланія Григорівна. І що б було швидш добивать торгу, і була б наша парова; щодня кушали б собі булочки з крупичатої муки...

Кирпа. Думалося так, а вчинилось інак. Виходило так, що ось-ось капут Тимохвійові і що він згодиться на мою ціну, аж приперла нечиста мати кенкарента!.. І де він взявся, звідки?..

Меланія Григорівна. А може, ще діло й не пропаще? Може, ще тільки торгуються?

Кирпа. Де там торгуються? Вже й до нотаруса збираються... А може, справді ще не той, га?.. Як ти думаєш?..

Меланія Григорівна. Пішов би та розвідав гарненько.

Кирпа. Ба, таки й піду... Може, цей приятель хвалько? Чи не морочить він часом? Щось він мені дуже на хвалька скидається... Чуєш — газету виписує!.. Якраз під шерсть нашому Трошці. Думав —повік я один тут усім миром орудуватиму, аж ні, знайшовся кенкарент!..

Меланія Григорівна. Певно, і гроші даватиме у позику?

Кирпа. Вже ж не без того.

Меланія Григорівна. Може, й за меншого процента, як ми?

Кирпа. Може... Тепер усякі люди трапляються. (Бере картуза). Чи не надіть інотову шубу?

Меланія Григорівна. Жарота ж... Може, закусив би асельодочки?

Кирпа. Як вернусь, тоді... (Пішов).

Меланія Григорівна. От і дав зівка старий! Зовсім парова мельниця була наша, а тепер не наша... Поскупивсь.

ЯВА 3

Трохим (входе). Куди це батько пішов?

Меланія Григорівна. Знов пішов, а чому ж не пішли?

Трохим. В вічі — пішли, а заочі — пішов.

Меланія Григорівна. Цебто повченому гак? А на мою думку, та навука дурна,— ось що.

-Батько й маги ї в вічі, і позаочі мусять бути завжди однаковими.

Трохи м. Однакові ж і є.

Меланія Григорівна. То-то, що однакові. А там в сінях хто ще зостався?

Трохим. Андрій Чабаненко.

Меланія Григорівна. Приніс позику, чи як?

Трохим. Хоче прохать, щоб поборгали.

Меланія Григорівна (іде до дверей). Не сподівайся, чоловіче, на борг, краще принеси гроші.

Андрій (на порозі). Легко вимовить: принеси. Здрастуйте!.. А де їх тепер взять? Хліб змолотю, продам, тоді й принесу.

Меланія Григорівна. Де хочеш, розстарайся, а на борг, кажу тобі, не сподівайся. (Зачиня двері. Помовчала). Завтрукать будеш?

Трохим. Які ще завтруки вигадали? Сніданок нехай би сніданком і зоставався.

Меланія Григорівна. Мені так приятніш. І попадя на сніданок каже завтрук.

Трохим. Як собі хочете. Що ж там є па сніданок?

Меланія Григорівна. Асельодочки. Сьогодні ж понеділок.

Трохим. Так що ж?

Меланія Григорівна. Ми ж понеділкуємо.

Трохим. А мені яке діло до того?

Меланія Григорівна. А спасення душі, хіба не хочеш його заробить?

Трохим. Мені ні од чого спасатись.

Меланія Григорівна. Як то ні од чого? А про те забув, що понеділкуємо ми ще й за душечку твого старшого братіка, котрий приставився якраз у понеділок, оце скоро піде третій рік... Царство небесне, вічний спокій його душечці. Хай йому на тім світі одверзуться врата раю.

Трохим. Одверзуться чи ні, а як я ні вччім не согрішив, то й не маю рації пеститись.

Меланія Григорівна. Тобто ти вважаєш себе безгрішним? А скільки разів чернички, що заходили до нас з монастирів, та всякі богомоли казали, що кожен з нас грішен за весь мир хрещений?..

Трохим. А вони звідки знають це?

Меланія Григорівна. Вони чують од затворників та од схимників.

Трохим. Вони так балакали з затворниками та схимниками, як я з китайським царем. Що я по совісті роблю, те не гріх, а що проти совісті — гріх. Проти совісті я ніколи нічого не вдіяв, то й не грішний.

Меланія Григорівна. Це так повченому?

Трохим. Коли б оце яєшня або ковбаса з капустою, то я їв би!..

Меланія Григорівна. Та борони боже! Батько як почує про це, то підніме таку бучу!..

Трохим. Щоб батька не гнівить, то можна й не казать йому про це.

Меланія Григорівна. Ні, не хочу, бо боюсь гріха!.. Може, ти лагодишся і в петрівку скоромне їсти?

Трохим. А їстиму. І в спасівку їстиму...

Меланія Григорівна. І в спасівку?!

Трохим. У солдатах я їв скоромне круглий год. Тільки перший та останній тиждень великого посту постять, та й то не всі.

Меланія Григорівна. От бузуміри!.. А що піп тобі на це скаже?

Трохим. Нехай, собі, що хоче, каже.

Меланія Григорівна. Він на тебе покуту накладе.

Трохим. А я на його.

Меланія Григорівна. Що-о?.. На попа?

Трохим. Атож. Хіба попові дозволено курить? А він куре. Хіба йому можна у карти грать? А він грає. Учора у старшини до світа грав у стуколку... Та й багато дечого піп робе, чого б не слід йому робити... Краще буде, як він мене не чіпатиме, а я його.... (Помовчав). Позичили батько Кузьмі гроші?

Меланія Григорівна. Либонь.

Трохим. Знов за такі ж проценти, як і перш?

Меланія Григорівна. Авжеж.

Трохим. Це ж шкуродерство! От за це слід покуту накласти. Коли б я був попом — привселюдно соромив би таких, не давав би причастя!..

Меланія Григорівна. І батькові?

Трохим. Шкуродерові та здирщикові!.. Ось де, мамо, гріх, тяжкий гріх, незамолимий!..

Меланія Григорівна. Хіба ми не купили двох посрібляних ставників? Не купили аж трьох корогов?.. А невгасима лампада? А на новий дзвін не пожертвували ми аж двадцять цілкових?..

Трохим. А потім всі ті гроші хіба ви не забрали процентами з голоти?..

Меланія Григорівна. А по-твоєму, треба позичать без процентів?

Трохим. Іменно так і треба. Коли я маю, то повинен позичить тому, котрий не має.

Меланія Григорівна. То так можна скоро й самим до злиднів дійти.

Трохим. Ні, так можна других од злиднів порятувать. Колись ми вже балакали з вами про це, та товку з того не вийшло, то й тепер не варт перетовковувать... А ось що, мамо — поможіть мені умовить батька, щоб дав мені грошей на вчення, поїду довчатись.

Меланія Григорівна. Що-о? Куди тебе понесе? 23-й рік, женитись давно пора, а ти вчитись, неначе маненький!.. Хіба у таких літах вчаться?

Трохим. Вчаться. Є такі, що цілий вік вчаться.

Меланія Григорівна. Та то ж, мабуть, божевільні.

Трохим. Хай батько дасть мені карбованців з чотириста, доки я підготовлюсь, бо, певно, цілий рік доведеться зубрить... А потім я піду на свій хліб.

Меланія Григорівна. Що це ти, що це? Чотириста рублів? Мало ще переплатили за тебе в регальне?..

Трохим. Ну, так що?

Меланія Григорівна. А товк який вийшов?

Трохим. Об цім краще помовчать.

Меланія Григорівна. А казала старому: оддай Трошку до бурси, досі вже був би дияконом, коли не попом. Не послухав — опдав до регального... Що з того, що ти скінчив регальне, які ти маєш одзнаки?

Трохим. А вам яких одзнак треба?

Меланія Григорівна. А таких, що вже висвятився б на диякона та оженився б... Он у Ракитного, у різника, що в городі, три дочки, як пави, котру схотів би, ту й висватав: п'ять тисячів грошей і сто десятин землі... Далі висвятився б 5 в попи.

Трохим. А далі і в протопопи?

Меланія Григорівна. Іменно. А нам яка честь була б. Та ще коли б у нашім селі був за диякона... Ох, господи! Всі люди слухали б, як ти посеред церкви: "Паки й паки!.." Всі дивляться на тебе та хрестяться!..

Трохим. А далі?

Меланія Григорівна. Що ж далі?

Трохим. Та й я ж вас питаю: що ж далі?

Меланія Григорівна. А далі... Господь благословив би діточками, я тішилася б онуками... А то й помру, не діждавши онуків...

Трохим. А ще що?

Меланія Григорівна. Чого ти присікався: "Ще що, ще що?" Чого ж тобі ще треба?

Трохим. Нічого.

Меланія Григорівна. Авжеж...

Трохим (регоче). От щастя змалювали! Таке вже щастя, про яке ні в казці сказать, ні пером списать: "Посеред церкви: паки й паки!.."

Меланія Григорівна. А як підеш кадить по церкві, то скільки щоразу грошей понаскидають у жменю?..

Трохим. Ага-га, от-от-о!.. Аж ось він — край щастя, якраз за хвоста його вхопили!..

Меланія Григорівна. Кожного разу жива копійка, жива нажива!..

Кирпа (входить гнівний, погрожує в повітря кулаком). Я тобі дамся взнаки! (Веде за руки Яшку).

ЯВА 4

Меланія Григорівна. На кого це ти? Хто тебе зневажив?

Кирпа (до Трохима). Чуєш ти, скажи отій твоїй приятельці, що я її провчу!

Трохим. Котрій? У мене тут приятелів чимало.

Кирпа. Вчительці!

Меланія Григорівна. Знов согрубила тобі?

Кирпа. Як вона посміла вигнать Яшечку із школи? Не поніма хіба, що то мій син? А що мій син, то то не яка-небудь мужва... її батько мугиряка, і вона така ж мугиряка, а мої діти — купецькі діти!..

Трохим. Мабуть, Яшка пустував у школі, мішав вчитись другим, вона й звеліла йому вийти геть.

Яшка. Я не пустував.

Трохим. Ні? А урок сьогодні ти знав?

Яшка. Авжеж...

Трохим. А що було задано з арихметики?

Яшка. Що?.. Той... табличка... множення...

Трохим. І ти вивчив?

Яшка. Авжеж...

Трохим. Всю табличку?

Яшка. Авжеж...

Трохим. А скільки буде п'ятю шість?

Яшка. Га?

Трохим. Не чуєш? Скільки, питаю, буде п'ятю шість?

Яшка. П'ятю шість?.. Скільки буде? Той... (Дивиться на стелю).

Трохим. Бачите, як він вивчив? В суботу ти в школі був?

Яшка. Авжеж.

Трохим. І в п'ятницю?

Яшка. Авжеж...

Трохим. А вчителька казала, що ти не був.

Яшка. Був...

Трохим. Максим бачив тебе в суботу і в п'ятницю в лозах.

Яшка. Бреше Максим.

Трохим. Бреше? (Глянув у вікно). Ондечки, до речі, і Максим. (Гука в двері). Максиме, а йди сюди!

ЯВА 5

Максим (на порозі). А чого вам? (Входе).

Трохим. Ти бачив в суботу до обід Яшку в лозах?

Максим. Авжеж бачив: і в суботу, і в п'ятницю... Везу воду од колодізя, дивлюсь — що воно щулиться в наших лозах? Придивився, аж то він. Я й почав зорить за ним. Дивлюсь,— школярі біжать вже із школи по хатах, тоді і наш Яшка вийшов із лоз та й іде до хати...

Яшка. Брешеш!..

Максим. Треба б було взять тебе за руку та й привести до хати, тоді не було б "брешеш"... (Пішов).

Кирпа. Так ти, шельмо, збрехав мені? (Кидається до Яшки).

Трохим. Не бийте його, тату. Стривайтебо! Краще звеліть, щоб він після обід зараз сідав за книжку та, доки не вивчить уроків, щоб не смів і з місця зрушитись. Він тільки й дожида, щоб ви його поскубли, а потім мати пожалують, він пообіда та піде на вгород, а там до ставу брьохатись; потім почвала на бахчу — та так і тинятиметься до вечора... А завтра знов те ж саме...

Кирпа (до Яшки). Садовись вчитись!

Трохим. Пошлю записку до вчительки, спитаю, який на завтра урок. (Пішов у другу кімнату).

Кирпа (до Яшки). Зараз мені садовись за книжку!..

Яшка (плачучи йде в другу кімнату). Все вчись та вчись!..

Меланія Григорівна (услід Трохимові). Трохим тямущий-таки, здорово вчений!..

Кирпа. Отакої! На що вже писар волосний, з понятіем, отже позавчора Трошка обчеркнув кружало на столі крейдою, потім чирк сюди, чирк туди... Губами щось побемкав і зараз вищитав... "Єжели,— каже,— тривголник та квандрат та прикласти до..." От забув, як він сказав, до чого прикласти... Так, каже: "Як прикласти, то й получиться"... Знов забув, що получиться... У, здорово поніма!.. Писар мізкувавмізкував, а далі й каже: "Да, ви вєрно перелічили, тільки іншим способом і швидше, ніж я!.."

Меланін Григорівна. Ну, а як там з паровою?

Кирпа. Ходять по вимбарях, розглядають всякі снасті, причандали; лічать, приціняються... Проспали ми парахвію!..

Меланія Григорівна. Шкода-шкода! (Помовчала). Завдав мені урока Трошка, та не знаю, як тобі й сказать... Та чи й казать ще?.. Не знаю, з якого боку й балачку почать!..

Кирпа. Починай, з якого хочеш, тільки швидш, бо не люблю я, як ти почнеш іноді розмазувать...

Меланія Григорівна. Вже й розмазую?..

Кирпа. Не такі часи тепер, треба ловить уремня за хвоста, щоб не випорснуло з рук, як Тимохвійова парова...

Меланія Григорівна. То вже казатиму прямо. Трошка просить, щоб назначили йому копитали, хоче їхати нібито довчатись...

Кирпа. Чому довчатись? Мало ще вчений?

Меланія Григорівна. І я йому казала: женитись пора!.. А він таки своєї: довчатись...

Кирпа. То я мушу на його всі копитали потратить, а другі ж як? Яшка, Хросічка, Митька?.. Та ще ж і не кінець, ще ж сподіваємось... А там, може, ще та ще?...

Меланія Григорівна. Рублів, каже, чотириста.

Кирпа. Що-о? Чотириста?!

Входить Трохим.

Тобі чотириста рублів?

Трохим. Певно, цілий рік доведеться готовитись до екзамену. Три годи я промаклачив: перший рік не попав через велику конкуренцію, потім довелось солдатчину одбувать...

Кирпа. Ти ж збирався у лавці торгувать?

Трохим. Збирався, але при інших умовах.

Кирпа. При яких?

Трохим. Не пам'ятаєте хіба?

Кирпа. Щоб я не брав ніякого бариша?.. Що ж то за торговля, що то за кумерція?..

Трохим. А інакше я не згоден.

Кирпа. Ти згоден, щоб я ішов на розорення?..

Трохим. Ви не хочете так, як я, а я не можу так, як ви.

Кирпа. Доки громаду збирав до лавки та промови читав, то тоді й кортіло торгувать; а як стало не можна, то вже й годі?..

Трохим. Може, й так.

Кирпа. Не може, а вєрно так. Приятелі усякі наїздили, оратори, белькотали про всяку всячину, торочили ні се ні те, доки доторочились до краю.

Трохим. Та й ви ж слухали те торочіння?..

Кирпа. Одним ухом слухав, а другим випускав.

Трохим. Я пам'ятаю, що дечому ви сприяли, а де з чим і цілком згоджувались.

Кирпа. Як люди, так і я... Хто тоді не сприяв, хто не згоджувався?.. І піп, і старшина, навіть і сам земський... Думалось, що до діла добалакаються... Тепер воно все змінилось, повернуло назад, стало бить, і нам треба понімать...

Трохим. Тобто вертать назад? Куди вітер подмухнув, туди й ви носа повернули?

Кирпа. Авжеж... Щоб, бува, проти вітру нежита не схопить. Громадський розум — великий розум; а я що один проти громади?.. Я за людьми, нічого вихоплюватись...

Трохим. Ая так не можу.

Кирпа. Не можеш? Хіба не знаєш, куди запроторюють тих, що не можуть?

Трохим. Знаю. Але ні назад, ні за вітром я не поверну.

Кирпа. Вольному воля...

Трохим. Дайте мені чотириста рублів, зділайте милость! Або позичте мені, опісля зароблю — оддам вам.

Кирпа. Одумайся, парубче. Куди ти сунеш свою голову? Кого не спитай, всі кажуть, що ти багато вже вчений!..

Трохим. Я більш всіх знаю, чого мені бракує.

Кирпа. І я знаю: тюрми!

Трохим. Пословиця каже: "Од суми та од тюрми не зарікайся..."

Кирпа. Може, хочеш навчитись бомби робить?

Трохим. Я їх вмію робить.

Кирпа і Меланін Григорівна (з жахом). Вмієш?

Трохим. Не святі ж горшки ліплять. Я ж служив в артилерії...

Меланія Григорівна. Може, вже й робиш бомбії?..

Трохим. Навіщо пустословить? Кажіть, позичите мені грошей?

Кирпа. Не дам і не позичу! Женись — дам, може, й дві тисячі, може, й більш. Женишся на такій, котра нам до мислі,— дам ще більш!..

Трохим. Воно не штука прикинутись слухняним і вчинити по вашій волі, а потім покинуть жінку — тепер подекуди так і роблять,— забрать гроші та й гайда. Доганяй вітра в полі!.. Тільки що в мене інша натура: я не хочу ні собі, ні другій людині світ зав'язувать і вас не хочу заморочувать, я хочу прожить вік правдою, через те і просю: дайте мені грошей або позичте.

Кирпа. Знов кажу: не дам і не позичу!..

Трохим. Значить, це й кінець балачці?!

Кирпа. Оце їй і край!..

Трохим. Буду шукать служби, піду у найми, зароблю грошей, а таки вчитись поїду. (Пішов).

Кирпа. З богом, Парашо, коли люди трапляються.

Меланія Григорівна. Ходімо ж завтрукать.

Кирпа. Який там завтрук, либонь обідать вже пора? (Дивиться на часи). Авжеж, пора.

Пішли в другу кімнату.

Завіса.

ДІЯ ДРУГА

ПЕРША ОДМІНА

Обстановка першої дії. Через місяць.

ЯВА 1

Меланія Григорівна і попадя.

Меланін Григорівна. Питаєте, як ми йому дозволили? Чи він же спитав нашого дозволу? Що йому наш дозвіл? Я й раніш казала старому, багато разів казала: не буде пуття з нашого Трошки, не буде; і вийшло на моє.

Попадя. Глянуть на його — такой же достойной молодой чоловєк, такой красивой, і вдруг... Ах-ах-ах!.. І скрізь, душечко, куди тепер ке скинеш взором своїм, непоштительство оказують діти, ужасноє непоштительство супроти родителів. Ужасть, ужасть!.. Вразумлять треба, ох, треба!..

Меланія Григорівна. А винна в тім ученість.

Попадя. Да, да. Ужасть, ужасть!..

Меланія Григорівна. Коли б не оддавали до регального, то мали б і поштительство од його...

Попадя. Так, так, істинно. Мої родителі не оддали мене до іпірхального, потому що сказали так: за тобою в придане єсть приход, не засидишся в дівицях, і ученія тобі більшого ненадобно, як читать та писать... скольки-небудь рихметики і делікатних понятійов...

Меланія Григорівна. Машинистом нанявся до парової. Понімаєте, який нам конхвуз? Купецький син — машинистий. Цілий день у сажі баблятись, яка приятність? Ще, кажуть, вчить і сина Музиченкового до регального... А додому за цілий місяць і очей не навернув, бачте який!..

Попадя. Сліхала, сліхала... Ужасть, ужасть!.. Зате щодня вчащає до однії особи...

Меланія Григорівна. Бодай вже ту особу бенеря вхопила, в печінках мені сидить та особа!..

Попадя. Ужасть, ужасть!.. Климиха розказувала. Каже: йду какось од сестри Домахи, вже було так як опівночі... видите, сестра її Домаха заболіла сояшницями, а Климиха поніма кой-що...

Меланія Григорівна. О, так. Хто ж не зна Климихи, що то баба, як дохтурь!..

Попадя. Да-да. Вона навчена однією бабою, котра доводилась їй по мужові свахою удругих, так як помирала, та звеліла прикликать Климиху і навчила її. Да!.. Так кажу, Климиха поніма і можеть... А що вона поніма, то я вам вєрно кажу. Разоднажди меня послі вужинавечері как схватило, как схватило... Ужасть, ужасть!.. Млосно мені іздєлалось, і так, звиніть, піт з мене, как з кабана, лльоть, і лльоть, і лльоть!.. Да! Куди? За ким? Піп мій перепужався, до хвершала послав. Побіжали по хвершала, а його дома не сказалось, говорять: десь у карти грає,— либо у волосного старшини, либо у писаря. Де його розшукувать? Аж тут прибігла дячиха, вона теж кой-што поніма, ну тольки їй далеко до Климихи. Шептала вона, шептала, а з меня так і лльоть, так і лльоть!.. Далі і каже: "Климиху кличте!.." Покликали Климиху, І што ж? У повчаса усьо, как рукою зняла,— да! Сильно поніма. Не кожен і дохтур так поніма! Ужасть, ужасть, как поніма!.. Так і говорить Климиха: "Іду повз школу, слішу, щось рипнуло дверима, потім розговор, приятний розговор: "Душко!.. Тюльпан!.. Букет!.." Зупинилась і стала

придивляться. Вони дольжно помітили і зараз: "До свиданія, приятного сна!.." І розійшлись: вона в школу, а він згорбився та попід тинами ходу-ходу... "Горбся не горбся,— подумала Климиха,— а од моїх очей не виховаєшся..." Утвержда, що ніхто другой був, как ваш синок,-да! Ужасть, ужасть!..

Меланія Григорівна. До чого ж воно може дійти?

Попадя. Звісно, до чого, до супризу, не інакше!..

Меланія Григорівна. Може, вона моститься за його заміж, то нехай собі і в головах не поклада. Учителька яка-небудь, ач куди лізе!..

Попадя. Безсовістность тепер так розповсюджується, що ужасть, ужасть!.. Жаль, оченно жаль Трошиньку, такой достойной кавалер!..

Меланія Григорівна. Боже, як я хотіла, щоб він пішов по духовній часті, господи, як жалала!..

Попадя. Ну, нащот видимой наружной хвасонистості, либо ухватки — духовна одежа ніскольки не виявля... От воєнний мундир, либо даже чиновной, когда іщо при кокарді; потім у перехваті і во всьом прочом приятность,-да!.. А про духовну одежу хоч і не говоріть... Пам'ятаю, как ото скоро прибув ваш Троша із воєнной служби та как уз'явився у церкві в мундирі, то, вєрите, я какось как будьте аж помолодєла і успомнила свою молодость... Істинно вам говорю! Я ужасть, ужасть как хотєла замуж за воєнного, ну как за мною, понімаєте, був приход, то родителі уговорили меня, щоб за духовного...

Меланія Григорівна. А мені до вподоби, не так, скажу, духовна одіж, як життя духовне: благообразне...

Попадя. Што ж життя? Хорошо, когда у парахвії єсть такії, скажемо, благородні люди, от как ви, а єжелі їх нема? Какоє вдовольствіє батюшці

ходить по хатах та випрошувать сього-того?.. Хорошо, што от ви, наприклад, такі, що скажеш вам: пожалуйте сього-того, і ви сисчас дайотє, ну другой не дайоть!.. Потому що ви понімаєте совість, а другой ніскольки не понімаїть...

Меланія Григорівна. Здається, ми завжди порядок знаємо?

Попадя. Цими днями послала я до Музиченка за мукою. Вообразіть же собі, душечко, он говорить наймичці: "Пущай деньги пришлють, тогда і получайте!.." Видите, какой парахвіянин з'явився?.. За усьо времия один раз тольки і був у церкві. Ужасть, ужасть!..

Меланія Григорівна (дивується). Один тільки раз?

Попадя. Всього один раз. Ужасть, ужасть!.. (Помовчала). Перш чим зайти у вашу лавку, я зайшла до вас... Хочете, я вам списочок прочитаю?.. Усьо, усьо вже повиходило. Розходу, розходу стольки, што ужасть, ужасть!.. Четверо дєточок дома, треба їх нагодувать?.. Троє вчаться, і тих треба і одягти, і заплатить за їх... Ужасть, ужасть! (Вийма список і чита). Крупчастого борошна... (Питає). Скільки можете?

Меланія Григорівна. То означте пуд.

Попадя. Благодарю. Тут так і означено, неначе вашу думку знала. (Чита). Житнього борошна?

Меланія Григорівна. Скільки ж вам житнього?

Попадя. Що ласка ваша.

Меланія Григорівна. Пишіть два пуди.

Попадя. Благодарю. (Чита). Сахарю, чаю...

Меланія Григорівна. Сахарю десять хунтів...

Попадя. Прибавте.

Меланія Григорівна. Ну, п'ятнадцять. Чаю півхунта.

Попадя (зітхає). Ох, мерсі. (Чита). Кохвію.

Меланія Григорівна. Кохвію хунт.

Попадя. Благодарю. (Чита). Крупів.

Меланія Григорівна. П'ять хунтів.

Попадя. Благодарю. (Чита). Макаронів.

Меланія Григорівна. Либонь макаронів нема?

Попадя. Ні, єсть. Я вчора достаточно видала.

Меланія Григорівна. Ну, нехай три хунти.

Попадя. Мила.

Меланія Григорівна. Десять хунтів.

Попадя. Гранд мерсі...

2 ЯВА

Кирпа (входе). А, дорога госгяі.. Дуже-дуже радниї вас бачити.

Попадя (чоломкається). Що це ви нас забули? Почали вчитись у професанца і не довчились?...

Кирпа. Вже, мабуть, і не довчусь.

Попадя. Как же можна? Надобно вивчитись. Ви купець, то повинні купецького положення додержуватись: мужва вам не компанія.

Кирпа. Положим єто вєрноє ваше слово!.. (До Меланії Григорівни). Ти ж пошанувала чим-небудь нашу найдорожчу гостю?

Меланія Григорівна. Ми викушали кохвію з цикорійом стаканчиків по п'ять...

Попадя. Благодарю вас, вдовольнила мене ваша благородная супруга.

Меланія Григорівна. І чай ми пили. Я й не знала, що вони не кутають чаю з цикорійом; а я дуже люблю цикорій і завжди підмішую собі до чаю.

Попадя. Звєсно, у кого какой скус.

Кирпа. Подай же на блюдечко варення.

Меланія Григорівна. Я й не догадалася, зараз подам. (Встала і пішла в другу кімнату).

Попадя. Почому ж перестали ходить до нас? Спужались?.. А я за вами ужасть як скучила. (Підсовується до його).

Кирпа. Невже?

Попадя. Не вєрите? Всі ви, мужчини, народ неймовірний!.. Вам хоч кинься на шию, розцілуй вас, ви й тоді будете сумліватись... У, жорстокий мужчина!.. Я колись таки кинусь вам на шию!..

Кирпа. Зділайте так, тоді повірю...

Меланія Григорівна (з блюдечком). Ось і варення.

Попадя. Благодарю, мерсі... Батюшка гнівається на вас, що ви не ходите до нас. Приходьте сьогодні увечері.

Меланія Григорівна. Підемо, старий, як ти думаєш?

Кирпа. Та чи зручно ж обом? А дітей на кого зоставимо?..

Попадя. А пока до свиданія з вами. (Чоломкається). До свиданія і з вами. (Цілується з Меланією Григорівною). То ви утверждаєте списочок?

Меланія Григорівна. Та вже втверждаю.

Попадя. Благодарю вас, гранд мерсі... Значить, я звідси прямо в лавку? (Пішла).

Кирпа. Що це вона у тебе клянчила?

Меланія Григорівна. Та вже звісно що.

Кирпа. От нахлібники, ненажери прокляті!.. А псаломщиця ще не була?

Меланія Григорівна. Ні, ще.

Кирпа. Прителіпається і та, а потім і дячиха... Розорителі, грабителі!..

Меланія Григорівна. Коли б вже швидш вибрали тебе церковним старостою, там либонь все-таки можна кой-чим скористатись, га?

Кирпа. Та кажуть, що на недогарках можна... іноді латать кишені.

Меланія Григорівна. Коли б господь милосердний допоміг.

Кирпа. Та чутка йде, що мене виберуть... Дай варення, я з'їм, тільки дай і шматочок хліба. (Меланія Григорівна подає, він їсть). А ти чула новину?

Меланія Григорівна. Яку?

Кирпа. Музиченко лавку завів.

Меланія Григорівна. Що ти кажеш, коли ж це він поспів?

Кирпа. Поспів. Оборудовав все спотання. Якось здалось мені, що він вимбарь наново перебира, а виявилось зовсім не те. Зайшов я колись, мимо йдучи, та й питаю: що тут у вас буде? "Тоді як буде,— каже,— то й побачите що". Тепер вже провів туди ліктричество од парової; а зараз і вивіску почепив, чудесно розмальована! Усякого краму сила навезено, розкладають крам на полицях... Двох прикажчиків привіз з города, неначе паничі зодягнені...

Меланія Григорівна. Може, і наш Трохим там прикажчикуватиме?

Кирпа. Хто його зна.

Меланія Григорівна. Краща лавка од нашої?

Кирпа. Куди ж наша? Наша супроти його, як хлів проти горниць. Отака кумерція!.. Завалі та гнилі тепер вже не продаси, годі: минула розкішволя!.. Гарного сусіду придбали, можна похвастати перед усім миром... Ну, я ж не я буду, коли не підкопаюсь під тебе, я тобі підкладу!.. Багатьох вже я викурив звідси, інших так далеко загнав, що й доки світ сонця не вернуться назад. Поборюсь ще й з цим... Не знаю тільки, з якого краю почать: чи з земського, чи з станового, чи прямо до справника кинутись?

Меланія Григорівна. Що це ти затіваєш?

Кирпа. Це таке діло, що ти своїм розумом не обсягнеш його!.. На це треба не твоєї голови...

Меланія Григорівна. Мудре б то таке?

Кирпа. І не в тім річ... а треба язика держать за зубами, а ти ж навряд чи вдержиш.

Меланія Григорівна. Он як? От за це спасибі!..

Кирпа. Ну, годі присікуватись... Опісля скажу...

Хтось іде в хату.

ЯВА 3

Максим (на порозі). Хазяїне, а йдіть на часинку сюди!

Кирпа. А що там?

Максим. Ідіть-бо швидш!..

Кирпа і Максим пішли.

Меланія Григорівна. Що це Тихон задумав супроти Музиченка? Вже він як розлютується на кого, то докаже слави... Коли б він не зашкодив заразом і Трохимові... все ж таки жаль парубка... Що це у мене щось під ложечкою смокче?.. Послать, мабуть, за Климихою... (Встала і пішла в другу кімнату).

ЯВА 3

Кирпа(веде за руку Яшку). Знов у лозах виховувався, ах ти ж падлець!..

Яшка. Вона мене за уха скубла!..

Кирпа. Покажи уха.

Яшка. Ось дивіться.

Кирпа (роздивляється). Що? Кров? Позакипала кров? Це тобі, може, хто з товаришів подряпав або, може, сам?

Яшка. Вона!..

Кирпа. А, вона?! Я ж їй покажу!.. Де моя шуба? Я їй покажу, як купецьку дитину за уха дерти!.. Де моя інотова шуба?..

Меланія Григорівна (входе). Навіщо тобі шуба?.. Жарота ж тепер!..

Кирпа. А на те, шоб вона понімала, з ким має діло!.. Подай мені інотову шубу!..

Меланія Григорівна пішла.

Ах ти ж, вчителька паршива! Ах ти ж, курсистка!.. Смієш знущатись над купецьким дитьом?

Меланія Григорівна (подає шубу). Ось тобі й шуба... Краще б без шуби.

Кирпа. Тямиш ти!.. (Надів шубу). Я їй покажу, хто я такий!.. Ходім, Яшко, зі мною!.. (Пішов з Яшкою).

Меланія Григорівна. Невже до вчительки пішов? Ще битиме, чого доброго, він такий!.. (Дивиться в вікно). Купив шубу у якогось панка зовсім задешево, а скільки вона пихи надає людині. Ач, неначе справжній пан!..

Я В А 5

Фрося (вбігає). Ой мамочко, їсточки, їсточки хочу!..

Меланія Григорівна. Зараз дам тобі і їсточки. Що там у вас в школі вчинилося?

Фрося. Нічого не вчинилося... А Яшка знов не був у школі!..

Меланія Григорівна. Знов вигнала вчителька?

Фрося. Ні. Він учора не знав урока, а вона сказала йому: як не знатимеш і завтра, то зоставлю тебе без обіда.

Меланія Григорівна. І не била його?

Фрося. Ні, вона ніколи нікого не б'є!.. Як позаторік був Михайло Семенович за вчителя, так той і бив, і за уха скуб, і по лобові цокав, і навколішки ставляв... А ця ніколи нікого і пальцем не зачепила...

Меланія Григорівна. Іди ж у ту кімнату, одріж там шматочок хліба та візьми у шахві сердинку, там у коробочці одна зосталася — з'їж її.

Фрося. Таж, мамо, сердинка вже давня, вона геть почорніла і цвіллю понялась; може, мені од неї завадить?..

Меланія Григорівна. Не завадить. На добрий камень що не скинь, все змеле... Обшкреби ножем плісень та й скушай, підгодуйся, доки до обіду.

Фрося пішла.

ЯВА 6

Климиха (входить). Доброго здоров'ячка! З середою будьте здоровенькі!..

Меланія Григорівна. Спасибі. Милості просимо, садовіться.

Климиха. Спасибі, сяду. Сяду, бо трошки притомилася, далеченько... (Сіла). А надворі жарота та духота... а дощів нема та й нема.

Меланія Григорівна. А ви не знаєте средствія, щоб дощ пішов?

Климиха. Не знаю, голубочко. Чого не знаю, то вже не знаю... і морочити не стану людей... Еге, не знаю!.. А колись-то були такі баби, що вміли і хмари навертать, і дощ нагонить... Мої покійні мати, царство їм небесне, самі бачили, як одна баба, сказать, вона правдива була відьма, прирожденна, то було вийде уночі з хати, а ніч зоряна, стане посеред двору, промовить щось до зорь, потім увіткне ножа в землю, а зорі так і почнуть падать з неба, так і посиплються, як гаряче угілля або головешки... І зараз геть навкруги стемніє... Раз вона посварилася, голубочко, за віщось з своєю сусідою. Еге, отож як посварилася, взяла та й зняла з неба вечірню зорю, зняла та й замкнула її в льоху. От та

сусідка, як почало сутеніти, виглянула з сіней, чи з'явилась вже зоря, щоб лагодитись до вечері, бо ось-ось чоловік з синами прийде з поля... Виглянула вдруге — нема зорі, виглянула втретє — нема... Аж це чоловік та сини сусіль з поля у двір. Чоловік і почав гримать: "Що ж ти, сяка-така, і досі вечері не злагодила, ми потомились, їсти хочемо, а тобі й байдуже!.," І знялась проміж їх сварка. Та так щовечора, що вигляне з сіней — нема зірки, вона і спізниться з вечерею... Що ж ви думаєте? Мусила та молодиця у ногах повзати та перепрохувать відьму. Ну, та змилосердилась і випустила зорю з льоху!.. Отаке. А хто у вас хворий?

Меланія Григорівна. Та я... щось під ложечкою смокче...

Климиха. Смокче?.. Свячена вода є? І віск є?

Меланія Григорівна. Як же щоб не було?

Климиха. Як є, то й смоктати перестане. Ходім же пошепчу.

Меланія Григорівна (встала і йде). Що ви там бачили колись біля школи уночі?

Климиха. Коли?

Меланія Григорівна. Матушка попадя розказували, що чули од вас, нібибто ви бачили нашого Трохима, як він вийшов уночі од вчительки та попідтинню прокрадався.

Климиха. Я бачила? Зроду-віку не бачила!.. Ой, які ж матушка чудернацькі!.. Вже кому-кому, а їм не годилося б плескать, вибачайте, язиком... Коли вони супроти мене наговорюють, чого і овсім не було, то вже й я не втерплю про їх, виявлю всю правду. Тільки ви їм, пожалуста, не переказуйте. (Оглядається). Матушка хоч вже і не молоденькі, а на молоденьких заздряться... Вони мене прохали, щоб я приворожила до їх вашого Трохима.

Меланія Григорівна. Що ви говорите?..

Климиха. От їйбогу, що правда!

Меланія Григорівна (глянула у вікно). Ходімте до мене в кімнату, бо ондечки хтось іде.

Климиха. До їх колись приворожувала циганка псаломщика і таки приворожила... А це вже на вашого синочка вони звернули очі... Батюшка, сказать, тюхтій, похнюпа, а матушка при телесах, ну і...

Пішли.

Завіса

ОДМІНА ДРУГА

В школі.

ЯВА 1

Сохвія Станиславівна, Ольга Данилівна і Трохим Тихонович.

Трохим (дочитує нарис якого-небудь видатного письменника російського). Боже, боже, який би я був радий, коли б такі твори, як оце ми прочитали, швидше почали з'являтись на українській мові, щоб їх читав наш народ, читав на зрозумілій рідній мові!.. Це ж така захоплююча психологія, котра підійма людину на боротьбу, будить дрімаючі в їй сили, підохочує на корисну й невтомну працю... Аж боляче робиться, що наша Україна не дала ще нам такого талановитого письменника!..

Сохвія Станиславівна. Але мусите признати факт, що вже чимало з'явилось книжок і на нашій мові, доладних і корисних.

Трохим. Мало, мало, дуже мало!.. Коли б швидше часопись завести таку, щоб вона була дешевенька, доступна по ціні народові і щоб коштовного змісту,— ось чого дуже треба!.. Ми часто товкуємо з моїм хазяїном про дешеву газету. Він ніби і зовсім мало освічений чоловік, сам про себе каже, що вчився на мідні гроші, та бачить, що людей треба вчить на золоті... Душа у його чула... думками іноді ширяє дуже просторо.

Сохвія Станиславівна. Я якось розбалакалась з ним про кооперацію, — який він широкий кругозір освітив своїм змізкуванням, скільки виявив надзвичайно оригінальних думок!..

Трохим. Ото правда. Він сприяє всією істотою найширшим вчинкам, котрі освічують путь до людського добробуту, до громадського оздоровлення... Не далі як вчора казав: "Нехай знайдеться три-чотири чоловіка з грішми, і я згоден пристати до спілки: дам дві, три тисячі на газету, а більше не можу..." Що ж, він чоловік не багатий: у його сім'я і діло, котре годує його і сім'ю. Зупинить же діло не можна, бо чим тоді содержувать сім'ю і доводить дітей до розуму?.. Дуже потрібна дешева газета, наш селянин не може платити шість чи п'ять карбованців на рік, не сила його; а щоб виписувать газету у складчину, то до того ще селяни не додумались... Ну, я так думаю, що згодом грошовиті люди знайдуться, шкода тільки, що не зараз!..

Ольга Данилівна. Вашого отця підбить би на це діло.

Трохим. Що це ви кажете? Ніколи він карбованця не дасть на таке діло!..

Сохвія Станиславівна. А тоді, як пішла балачка про землю та про свободи, чого він не говорив тільки, на що не згоджувався!..

Трохим. Та він і хазяїнові моєму здався на перший раз дуже люб'язним та ввічливим: коли я прийшов до його найматись, він довго дивився на мене з недовір'ям, вважаючи мене за невживчивого та сварливого; вірить не хотів, що мій татусь може перемащатись по десять разів на день, мов той хамелеон...Сохвія Станиславівна. Так би не годилося про батька...

Трохим. Я правду кажу. Кого він тільки не обплутав своєю улесливістю та хитромовкою?.. Ви його не знаєте.

Сохвія Станиславівна. Пам'ятаєте, як була велика сходка біля волості, тобто мітинг, і як він перший кинувся обнімать та качать оратора, коли той скінчив промову про равенство сословій?

Трохим . А опісля, як повернулося колесо у другий бік, то він перший од усього того і одхрестився, і одмолився... Потім ще й нацьковував на декотрих людей... Е, краще замовкну!..

Сохвія Станиславівна. Тоді і старшина, і писар, і батюшка знімали тим речам, та й багато таких було; а тепер, мов ті флюгера, повернулись за вітром... Якось аж не віриться, щоб могли люди так хамелеонничать...

Трохим. Не віриться, а приходиться вірить... Але годі про це!.. Так думаєте в суботу прочитать дітям про льодове море?

Сохвія Станиславівна. Еге ж, в суботу. Ви прийдете?..

Трохим. Та попросю помошника, щоб за мене подіжурив біля машини.

Сохвія Станиславівна. І читатимете?

Ольга Данилівна. Ви чудово читаєте, так виразно.

Сохвія Станиславівна. Мушу признатись, що я таки знесилююсь в класі... Почитаєте?

Трохим. Та вже як треба, то й читатиму.

ЯВА 2

Кирпа (за дверима). Куди тут: сюди чи туди?

Трохим. Голос мого батька! Чого це він до вас? Не хотілося б мені з ним зустрічатись...

Сохвія Станиславівна. То підіть у ту кімнату, пересидьте там.

Трохим іде в другу кімнату.

ЯВА 3

Кирпа (оглядається). Куди тут повісить?

Сохвія Станиславівна. Що таке?

Кирпа. Шубу інотову куди повісить?

Сохвія Станиславівна. Було б зоставить в сінях.

Кирпа. Щоб хто вкрав? Хто це перед вами стоїть?

Сохвія Станиславівна. Що це за розмова?

Кирпа (б'є себе в грудину). Я питаю, хто це стоїть?

Сохвія Станиславівна. Бачу ж хто!..

Кирпа Бачите? А хто ж я такий, ану вимовте?

Сохвія Станиславівна. Я вас не зрозумію!..

Кирпа. Зараз зрозумієте!.. (Показує на ухо Яшчине). Що ото таке?

Сохзія Станиславівна. Ваш син.

Кирпа. Ні, оце що таке? (Тика в ухо Яшчине).

Сохвія Станиславівна. Ухо.

Кирпа. А на усі що? Що оце на усі? Це кров!.. Звідкіль ця кров узялась?

Сохвія Станиславівна. Спитайте вашого сина.

Кирпа. Він каже, що це його наскублено.

Сохвія Станиславівна. Хто ж то йому наскуб?

Кирпа. Хто тебе, Яша, скуб?

Яшка (показує рукою на Сохвію Станиславівну). Вона...

Сохвія Станиславівна. Я?!

Яшка. Авжеж...

Сохвія Станиславівна. Ах ти ж, брехливий хлопчисько, де в тебе стид? Я тебе скубла за уха?

Яшка. Авжеж.

Сохвія Станиславівна. Чи ви чуєте, Ольго Данилівно? Коли я тебе скубла, де?.. Я зродувіку нікого з дітей не скубла!.. Хто з товаришів твоїх бачив? Кажи!

Яшка. Ніхто не бачив... Ви догнали мене в сінях та й наскубли!..

Сохвія Станиславівна. Ах ти ж безсоромний!.. В вічі мені таке вигадуєш?

Кирпа. Я купець второй гільдії, і мої діти — купецькі діти... та щоб яка-небудь вчителька-підтіпанка їх сміла скубти!..

Сохвія Станиславівна. Як ви смієте мене зневажать, геть звідси!

Кирпа. Що геть? Кого геть? Мене, купця второй гільдії, геть? Я не сьогодні-завтра буду попечителем цієї школи — і мене геть?..

Сохвія Станиславівна. Зневажать мене я нікому не дозволю!..

Кирпа. Та я тебе без дозволу вижбурну з цієї школи!.. Як роздягнусь оце та як ухоплю тебе за патли, то виволочу тобою усю школу!.. Сволоч ти!.. (Кидається до неї).

Сохвія Станиславівпа. Сторож, сторож!.. Геть звідси!..

Сторож. Я тут!.. Чую, давно все чую!.. (Став між Кирпою та вчителькою). Ступай звідси геть!..

Сохвія Станиславівна. Ой, серце, серце!.. (Хапається за груди).

Ольга Данилівна(підбігла до неї). Ходімте звідси!.. (Веде її в другу кімнату).

Трохим (виходе). Ай да батько!

Кирпа. А, і ти тут, на зальотах? Ти чув?..

Трохим. Чув, все чув і ледві себе здержую!

Кирпа. Може, станеш свідком проти батька?

Трохим. Стану і нічого не втаю!

Кирпа. Така честь батькові?

Трохим. Не батькові, а лихому чоловікові, зневажникові, звірові!..

Кирпа. Дайте мені ломаку, дайте мені ломаку!.. Ах ти ж! Та я тебе, розсукин сину!.. (Кидається на Трохима).

Трохим (хапа його за руки). Рукам волі не давайте!.. Бо я можу й забути, що ви мені батько!..

Кирпа. Смієш батькові крутить руки?..

Трохим. Я не крутю... а щоб ви вдарили мене, то того не буде!..

Кирпа.То ти так з батьком?

Трохим. Ідіть звідси! Я не дозволю вам тут колотнечу заводить!.. Ідіть додому, там і колобродьте!..

Кирпа. Пусти мої руки, пусти!..

Сохвік Станиславівна (на порозі). Це вам так не минеться, я на вас жалітимусь!..

Кирпа. Жалітимешся?.. Ти спершу пошукай на мене суда!.. Тьху тобі!..

Трохим. Ні слова більш!..

Сторож. Не купець, а скотиняка!.. Ще й шубу панську нап'яв!..

Кирпа. Мовчи, беззуба собако!..

Сторож. Ні, не мовчатиму!.. Я тебе ще й мітлою звідси почастую, не подивлюсь, що ти в шубі!..

Кирпа. Ну, я ж не я буду, коли всіх вас не впечу.

Трохим виводе його геть.

Сохвія Станиславівна. Боже мій, боже!.. За віщо таке знущання, за віщо? Чи довго ще будуть помикать нами гнобителі? Хто ж захистить, хто оборонить од кровопивців?! (Рада).

Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

Обстановка першої дії.

ЯВА 1

Старшина і Меланін Григорівна

Старшина. Довго ж нема з города Тихона Митровича, а мені ніколи... Уремня, вірите, летить так, як полова за вітром, і не зоглянешся, як вже й вечір...

Меланія Григорівна. Осудовисько!.. Покликали на суд ще й в город... Мало тут сорому завдав земський, що за якусь, звиніть, нечупайдливу вчительку, за якесь сміття присудив на місяць в острог,— чого доброго, ще й там присудять?..

Старшина. Не дольжно буть... Як то можна, щоб такого знаменитого, можна сказать, першого на всю округу суб'єкта та щоб присудили?.. Єто не хвасон!.. А вчителька нехай начувається!..

Меланія Григорівна. Це земський присудив Тихона через те, що він не поїхав до його проздравить з менинами... Казала: їдь та проздрав... їздили ж ви і писар?

Старшина. Точно, що їздили і проздравили, і нас попоштували вином, дорогим вином... Коли б поїхали Тихон Митрович, і їх попоштували б вином... Треба було поїхать.

Меланія Григорівна. Авжеж.

Старшина. Нас чимало там з'їхалось старшин та писарів, сказать, суб'єктів десятка зо два, і всіх поштували дорогим вином...

Меланія Григорівна. Адже ж і Музиченко їздив?..

Старшина. Точно, що їздив, тільки не в нашій кумпанії... Мабуть, не діждусь Тихона Митровича? Так ви перекажіть їм, щоб небезпременко пожалували на менини, і понімайте так, що без їх мені й менини не менинами стануть... Нащот же того, щоб проздравить, то, пожалуста, хліба не приносьте, бо хлібів і без вас нанесуть, а краще канхветів, пряників, ріжків, горіхів... От коли б ще були палцини... ух і здорово люблю палцини!..

Меланія Григорівна. Та вже не сумлівайтесь, ми порядок знаємо і соблюдаєм повсігда...

Старшина. Ну да, бо ви люди порадошні... А варення у вас нема? У нас тільки і є вишньове...

Меланія Григорівна. Є малинове...

Старшина. Ото-то!.. Саме моє любиме!.. Принесіть і варення малинового. І з тим до свиданія. Ждемо вас обох на обід, чуєте? Морожене буде!..

Меланія Григорівна. Молозиво? Хіба у вас корова отелилась?

Старшина. Ні, морожене... Тут у нас проявився один поварчук, так він може... Скажіть Тихонові Митровичеві, що без їх мені всі прочі суб'єкти, скільки б їх не було, все рівно, що без надобності. Ще раз до свиданія! (Почоломкавшись, пішов).

Меланія Григорівна. Не поїхав Тихон до земського, а Музиченко їздив, земський і до його вже заїздив і чай у його пив...

ЯВА 2

Андрій Чабаненко (на порозі.) Здрастуйте!.. Нема ще Тихона Митровича?

Меланія Григорівна. Нема. А що, приніс позику?

Андрій. Еге ж, приніс... а де я візьму?

Меланія Григорівна. Розстарайся.

Андрій. А де я їх розстараюсь?

Меланія Григорівна. Де хочеш. Он піди до Музиченка.

Андрій. Не позича.

Меланія Григорівна. Ти ж почім знаєш?

Андрій. Кидались до його за позикою, так він каже: я не процентщик... Тільки тим, котрі у його служать, позича без проценту.

Меланія Григорівна. Певно, за вигоду?

Андрій. Без нікоторої вигоди. Котрий служить у його скільки годів і він його добре зна, такому позича; потім дає якісь копійки од заробітку... Хвалився один, котрий у його служив ще тоді, як держав він у оренді млини на Осколі, п'ятий би то год у його при цім ділі знаходиться,— так каже: "Іноді з копійок маю на місяць карбованців два, а бува й більш..."

Меланія Григорівна. Це щось нове, нечуване!.. Ти часом не п'яний, що таке верзеш?..

Андрій. Це істинна правда. (Помовчав). Зділайте милость, поборгуйте до спаса. Підуть оце ярмарки, то я продам дещо з худоби і оддам, єй-єй, оддам!..

Меланія Григорівна. Бачиш, який ти!.. Тобі поборгували на місяць, ти знов одпрошуєшся... а прийде спаса, знов проситимешся.

Андрій. Принесу, єй-єй, принесу, розстараюсь!.. Занедужав був... А знаєте, як злидень занедужав, то йому не можна лягти та гоїтись,— він мусить через силу вставать та робить; або ж як ліг, то зразу й помирай, бо чим довш хирітимеш, тим більш наплодиш злиднів...

Меланія Григорівна. Інші хоч половину поприносили, а ти ані рублика.

Андрій. Нема, хоч задушіть, хоч заріжте — нема!

Меланія Григорівна. А позавчора бачили тебе біля монополькн п'яного... Кажуть: аж хитався!..

Андрій. Вже й п'яний!.. На півбутилки ледві розстарався, вже й п'яний... Не горілка мене хитала, а лиха недоля!..

Меланія Григорівна. Та ти на слова бойкий!.. Замість того щоб складать копійку до копійки...

Андрій. Е, слухайте! Воно легко повчать, та не легко сповнять. Хіба у мене душа з лопуцька — не хоче того, що й людська?

Меланія Григорівна. Отже краще не базікай, а йди та пошукай на оддачу!

Андрій. Це ваше таке останнє слово?

Меланія Григорівна. Іншого слова нема у мене задля тебе. Іди собі!

Андрій. Нема? Ну що ж, розоряйте, цінуйте, грабуйте!.. І де ті палії вештаються, що скрізь палять, а отаких іродів і не спалять! (Пішов).

Меланія Григорівна. Як? Що ти сказав?

Андрій (за дверима). Те, що чула!

Меланія Григорівна. Постривай же! Скажу я на тебе старшині і писареві, вони тебе викурять з села!.. Скажу, щоб завтра ж тебе записали у приговор!..

ЯВА З

Трохим (входе). Здрастуйте. Батька нема ще дома?

Меланія Григорівна Нема.

Трохим. А як ваше здоров'я? Фрося казала, що ви слабували?

Меланія Григорівна. Вже вичуняла... певно, твоїми молитвами.

Трохим. Гніваєтесь на мене? Тобто мені не жаль вас?

Меланія Григорівна (помовчала), їздив на суд?

Трохим. Чого б я туди поїхав? Сохвія Станиславівна устранила мене.

Меланія Григорівна. А коли б не встранила, то ти казав би на суді проти батька?

Трохим. Казав би все те, шо чув і бачив.

Меланія Григорівна. Стало бить, обвинуватив би батька?

Трохим. Як батько винен, то його суд сам обвинуватив би, а на допросі сказав би, кажу знов, все, що чув і бачив.

Меланія Григорівна. Проти батька?

Трохим. Я цього не зрозумію ніяк, що означа: "проти батька?"

Меланія Григорівна. Не розумієш? Розумієш ти добре!

Трохим. Ая вам кажу, що не розумію. Суд розбирає лихий вчинок і обвинувачує того, котрий його вчинив,— чи то батько, чи дядько, чи брат, чи сват...

Меланія Григорівна. Однаковісенько?.. Ух ти, безсовісний!.. Невдячний!..

Трохим. Взяли собі якусь привілегію користатись тим, що вони батьки, кривдить дорослих дітей, знущатись над ними, зневажать, бити, з двору вигонить, як червиву собаку; а діти повинні не тільки скорятись мовчки і терпіти наругу, а ще й почитувать й шанувать їх, бо вони батьки...

Меланія Григорівна. Авжеж... Так воно здавна ведеться.

Трохим. Не кожну давнину годиться поважать. Якесь умопомрачення!.. Батько на моїх очах зневажив людину, неповинне образив, а я мушу казати, що нічого не бачив і не чув? Бо то батько. Так по-вашому?

Меланія Григорівна. Іменно.

Трохим. Ні, це абсурд!

Меланія Григорівна. Що-о!

Трохим. Чепуха, ось що! Таке, що й купи не держиться!.. Не всякого батька можна поважать. Котрий батько клопочеться біля дітей, викохує їх, виховує, піклується за ними — той виповня свій батьківський обов'язок і такого не можна не шанувать. Коли ж, маючи достатки, заступа шлях своїм дітям, не дає їм допомоги осягнуть розумом більш знанніз, щоб вони потім змогли прийти на підмогу тим людям, котрі не мають сили сами здобуть ту освіту; коли він вигоне своїх дітей або примушує скорятись своїм химерним витівкам, то за віщо ж такого батька шанувать? Ви дивитесь на своїх дітей, як на підданих, рабів, невольників... а треба поводитись інакше...

Меланія Григорівна. Як же то інакше? Вчи, вчи матір на старості, повчай!..

Трохим. Доки діти малі, їх слід батькам повчать, виховувать, доводить до розуму; а коли вони зростуть, батьки повинні дать їм волю жить власним розумом. Коли я дорослий і мій розум веде мене на широкий шлях освіти і розвою, то хіба ви повинні заступать мені шлях?! "Сиди, мов, тут, не смій нікуди рипатись!.." Хіба я недоумок, що ви нехтуєте моїм розумом і потужуєтесь скорить під свій?.-. Сами ви і батько в вічі мені кажете, що я розумний і більш вашого вчений. За що ж наступаєте мені на розум? Це якась самодурість!.. Хіба воно повинно так бути?

Меланія Григорівна. Наші батьки так нас виховували і нас повчали так виховувать своїх дітей.

Трохим. Одначе ж ви не послухали ваших батьків: вони не оддавали вас ні до гімназії, ні до реального; а ви мене оддавали в реальне, а Фросю лагодитесь оддать у гімназію... Ведіть же те виховання і до кінця в такім напрямку; звертать ні набік, ні назад годі... Але це діло ми ще довго будемо з вами пережовувать, та не пережуємо... А ось що, ось зачім я до вас прийшов... мій хазяїн хотів геж прийти, щоб побалакать з батьком... А побалакать неодмінно треба, щоб уберегтись од лиха... Так чуєте, ось яка штука; умовте ви батька, щоб він не збільшував оренду на землю; хіба його розорить те, як він візьме карбованцем дешевше на десятині?.. Закупив кругом землі і щогоду підніма ціну на оренду; він же цим прямо знищує народ... Тепер проміж людьми шириться рем-ство. Чули ви, що подекуди коять з тими, що тиснуть людей?.. Краще б не накликать того лиха вам!..

Меланія Григорівна. Яке там ремство, хто це тобі казав?

Трохим. Я до людей ближче стою, ніж ви; до мельниці заходять усякі люди, і гомін лихий все збільшується...

Меланія Григорівна. Це ти чи не хочеш навернуть нас на розум твого хазяїна?.. . Ой-ой-ой, який розумний!.. Ач, завів моду якийсь спочивок давать прикажчикам у лавці,— в неділю та в празники; робочим теж якісь там вільготи... Прямо балує, псує народ!.. О, що воно загуркотіло? (Дивиться у вікно). Батько приїхав... Коли не хочеш з ним зустрічатись, то йдіи через мою кімнату та там у вікно вилізь...

Трохим. Ні, я вікнами ще ніколи не лазив і не полізу.

ЯВА 1

Кирпа (входить з шубою на руці). А, дорогий гість, несподіваний!.. Садовіться, зділайте милость!..

Трохим. Ми й постоїмо. Ви натомились в дорозі, то вам годиться присісти.

Кирпа. Я знаю добре й сам, що мені годиться! Мені годиться зараз вигнать тебе з дому,— ось що! (Вішає шубу).

Трохим. Я до матері прийшов, а мати тут така ж хазяйка, як і ви; вона мене до цього часу не вигонила, і доки не гнатимуть, я зостанусь.

Кирпа. Я тут старший, і моя у всім воля!..

Меланія Григорівна. Тобто, проживши з тобою більш двадцяти п'яти років, я в своїй хаті не маю ніякої волі?

Кирпа (здивовано) Це ж що таке? Що це за словеса, що це за глаголи, відкіля вони?

Меланія Григорівна. Ти не чув ще таких глаголів од мене?.. Коли тобі не болить, то ти не можеш так зробить, щоб і в мене не боліло!..

Кирпа. Ви як же це, вже змовились проти мене?

Трохим. Ніякої змови не було та й не буде. Навіщо та змова? Я прийшов провідать матір, бо чув, що вони занедужали...

Кирпа. Ти не лікар.

Трохим. Я син.

Кирпа. Чудовий син, на радість всьому мирові!..

Трохим. Годі... я не хочу вас дратувать, прощайте.

Кирпа. Ні, постривай!..

Трохим. А чого ще?

Кирпа. Поглузуй з батька, що його й з'їзд присудив на місяць в тюрму!..

Меланія Григорівна (сплеснула руками). Присудив?!

Кирпа. Ну, регочи ж!

Трохим. Не реготать, а сумувать треба; і не над тим, що присудив з'їзд, а над тим, що як то інший чоловік може іноді запалитись сліпою злістю до того, що ні в чім не повинну людину топче в болото, зневажа, опаскуджує неприємними речами! Аби тільки догодить своїй дикій помсті, він радніший розчавить живу людину, в багнюку затопить!

Кирпа. Стало бить, я винен?

Трохим. Кругом.

Кирпа. А вона?

Трохим. Ні в чім не повинна, ані на волос!.. Після того скандалу, який ви вчинили, я присогласив Яшку розказать все по правді. Він признався, що сам роздряпав собі ухо, бо думав таким вчинком збавитись од вчення... Збалували ви здорово Яшку, от що. Я його почав соромить і довів до того, що він гірко заплакав і дав слово більш ніколи такого не робить... Ви повірили Яшці і заплямили прилюдно чесне ім'я тієї людини, котра надрива грудину по цілим дням, вдовбуючи в голови таких лоботрясів, як наш Яшка, знання, щоб розбудить їх розум і навернуть його на путь добра та чесної праці.

Кирпа. Годі, годі!.. Виходить,— як не крути, як не верти, кругом винен я?

Трохим. Діло мов на долоні, навіщо ж ще питать?

Кирпа. Тобто ніякий аблакат не виправить мене?.. А я думаю, що ти брешеш!..

Трохим. Ні, діло ясне.

Кирпа. Так?.. Я винен?.. Ах, ви ж праведні душі!.. І мати праведна, і синочок, присвятились обоє!..

Трохим. Годі, тату, вигадувать!.. Бо коли вже діло піде на витівки, то ще хто його зна, хто з нас кого зажене на слизьке!.. Не до речі ці вигадки та витівки...

Кирпа. А що ж до речі? (Наступа на його). Кажи, що до речі?

Трохим. Чого ви на мене наступаєте? Чи не хочете схопить за чуба або вдарить? То я вас упереджаю: не наважайтесь того робить, бо я можу забуть, що ви мені батько!

Кирпа. Що ти сказав?

Трохим. Я бачу, що нам сьогодні вже з вами не порозумітись. Краще одійти од гріха... Прощавайте! (Хутко пішов).

Кирпа. Під три чорти!..

Меланія Григорівна. Перестань вже лютувать, заспокойся... Діло є!

Кирпа. Заспокоїтись?.. (Довго ходе по хаті). Яке таке діло? (Сів)...

Меланія Григорівна. Як побалакав Трошка, так як належить, по серцю, то вже й я бачу, що не так ми поводились з нашими дітьми...

Кирпа. Не так? А як же потвоєму? Ану-ну, що ви там вдвох вмудрували?

Меланія Григорівна. Навіщо ми його оддавали в регальне?

Кирпа. Не слід було оддавать, це правда.

Меланія Григорівна. То-то, що правда...

Кирпа. Ну, далі!

Меланія Григорівна. А коли оддали, то треба й далі вже так...

Кирпа. Як?

Меланія Григорівна. Не так, як зараз, а інак.

Кирпа. Але як же, як?

Меланія Григорівна. Та що ти мені баки забиваєш: як та як?

ЯВА 5

Музиченко. Здравія желаєм!.. Давненько не видались!.. (Чоломкається). Здоров'ячко ваше як?

Кирпа. Та... нічого собі.

Меланія Григорівна. Так собі поживаємо... по-божому...

Музиченко. Що це ви, сусіде, ніби стурбовані чимсь?

Крипа. Ба, таки стурбовані.

Музиченко. Може, я не в свій час, що й сідать не кажете?

Кирпа. Та, положим, сідайте... Прийшли довідатись, чи скоро мене посадять в тюрму?.. Потерпіть, ще не скоро...

Музиченко. Ні, я не об тім... Я до вас по ділу та ще й не по абиякому.

Кирпа. Може, хочете другого сина переманить до себе? Так малий ще...

Музиченко. Балачка ваша не до речі. Хіба я вашого сина переманив?

Кирпа. Скажете: ні?

Музиченко. Ви вигнали його з дому, він прийшов до мене і сказав, що поступив би на службу до машини. Розговорились, повів я його на мельницю, повів до машини... виявилось, що він тямить діло...

Кирпа. Ще б такий не тямив!

Музиченко. Я й прийняв його.

Крипа. А я не прийняв би, а вигнав би в щию. Коли він пішов супроти батька, то такому слід в зашийок надавать і вигнать геть!..

Музиченко. І довести до того, що, може, і руки наклав би на себе?..

Кирпа. Нехай наклада!..

Музиченко. Ні, я так не вмію. Ви довели сина до півшляху і кинули його на роздоріжжі: іди, мовляв, куди очі втраплять... Як так з дітьми поводитись, то навіщо їх і плодить?

Меланія Григорівна. Правду, правду кажете, сусіде!

Кирпа (передражнює її). "Правду, правду"! Ще й ти почни каркать, ґаво!..

Музиченко. Отака сімейна, дружня розмова! Не сподівався я!.. Хотів я побалакать з вами про людське ремство, хотів остерегти вас, щоб, бува, не зчинилась лиха несподіванка, од котрої і вам не гаразд буде та й нам не з медом... Бо, звісно, товпа, як хви-ля морська,— її не одіпхнеш і не одвернеш, все, що зустріне на путі,— злиже...

Кирпа. Що це ви мені торочдте!.. Не морочте голови!..

Музиченко. Мабуть, краще зроблю, як піду од вас. (Встав).

Кирпа. Я вас не заохочую сидіть.

Музиченко. Не багато ми з вами солі з'їли...

Кирпа. Потому, що ви мене розорили!..

Музиченко. Що таке?

Кирпа. Ограбували мене!

Музиченко. Що це ви, чи ви при своїм умі?

Кирпа. Я хотів купить парову, а ви перебили!..

Музиченко (дивується). Я цього й не чув!..

Кирпа. Було б спитать! Я завів здавна лавку, а ви й собі. Ач, який канкарент з'явився!..

Музиченко. То ви хочете хліб їсти, а другі нехай їдять полову та висівки,— так би то повашому? Закупили навкруги землі та й тиснете людей! Хотіли б все село закупить!.. Ви вже й церкву закупіть та оддавайте в оренду, як колись ляхи робили!.. Бачу, що тепер не треба вже нам вкупі і трьох пудів солі їсти!.. Тепер і я вас побачив наскрізь!.. (Хутко пішов).

Кирпа. Господи, допоможи мені мого ворога знистожить!.. Ну, я ж не я буду!..

Меланія Григорівна. Годі вже, бога ради, вгамуйся!..

Кпира. Так-то і вгамуєшся... Фу, аж душно стало!.. (Розв'язує косинку на шиї). Де вода? (Бере графин з водою і ллє собі воду на голову).

Меланія Григорівна. Старшина приходив, кликав в гості, його жінка менинниця.

Кирпа. Сьогодні?.. Ага-га, так, так...

Меланія Григорівна. Щогоду ходили на менини, хіба не підемо сьогодні? Може, з старшиною порадився б, як прикрутить ворогів? Він чоловік розумний...

Кирпа (витира голову рушником). Охолодився трохи...

Меланія Григорівна. Прохав, щоб хліба не приносили, а канхветів та варення малинового.

Кирпа. Та то вже щогоду так... Канхветів не бери дорогих, а перемішай: хунт таких, що по тридцять п'ять, а хунтів зо три дешевеньких; гості здебільшого будуть такі, що їм аби солодке...

Меланія Григорівна. Казав, що ждатимуть з обідом; а обід буде надвечір, як у земського... Молозиво буде.

Кирпа. Мороження, а не молозиво... Я їв, як давали обід справникові. Надівай сьогодні, до речі, рутонду.

Меланія Григорівна. Ай справді, я її ще й досі не міряла; як купив, все висить на кілочку.

Кирпа. Одягайся ж та й рушимо... По дорозі зайдемо в лавку...

Меланія Григорівна (пішла в другу кімнату). Я зараз.

Кирпа (вийма гаманець і ліче гроші). Малувато грошей. Треба взять ще з півсотні, бо, певно, гратимем у стуколку... Піду в гості та хоч трохи заспокоюсь. От анахтеми, бузувіри!..

Меланія Григорівна (входе в ротонді). Щось неначе мені тісно в йому, у ротондові, та й довге яке...

Кирпа. ІБо не звикла до цієї одежі, а треба привикать. (Пішов у другу кімнату).

Меланія Григорівна. Якось ніби незручно... Ану, гляну на себе у дзеркало. (Іде, спотикається на полу і пада). Отакої!.. От тобі і не підіймусь... Защіплено скрізь... Тихоне! Тишко!.. А йди мерщій сюди!..

Кирпа. Чого ж це ти качаєшся по долівці?

Меланія Григорівна. Упала та й не піднімусь... Защепнуто... (Тихон підводе її). Хай їй враг!.. Треба спершу навчитись, як у ній ходить... роздягнусь... (Роздягається).

Кирпа. Не навчишся вже... Нехай, мабуть, висить на кілочку, доки Хрося підросте...

Меланія Григорівна. Краще надіну бурмус... (Роздягнулась).

ЯВА 6

Ящка (не бачачи батька, вбігає, стрибаючи верхи на паличці). Ну-ну, не басуй!..

Кирпа. Так, так... Це ти так вчишся? А урок знаєш?.. Табличку множення вивчив?.. Так ти мені набрехав на вчительку? Табличку множення, питаю, знаєш?

Яшка. Авжеж знаю...

Кирпа. А скільки п'ятю шість?

Яшка. Скільки?.. Звісно... Тридцять вісім.

Кирпа. А подай, стара, щоти, я вищитаю... Як тільки ти збрехав, то я спишу на тобі всю табличку.

Меланія Григорівна подає щоти.

ЯВА 7

Фрося (вбігає), А там до нас ідуть люди, сила людей!..

Крипа. А чого їм треба?

Меланія Григорівна (наслуха). Та як лементують!..

Чутно гомін, що все збільшується.

Фрося. Ой мамочко, я їсти хочу! Меланія Григорівна. Там у тій кімнаті візьми в шахві, є два бублички.

Фрося пішла.

Чи ти бачиш, старий, яка юрба?.. (Дивиться у вікно).

Кирпа (дивиться у вікно). Справді!.. Попереду Андрій Чабаненко, Василь Шаповал, Дмитро Горголя, Семен Дудка...

Яшка крадькома зника.

Меланія Григорівна. Всі ці приходили сьогодні поодинці. Тільки Матвій Жученко й приніс, та й то не всі,— половину, а другу половину помінився оддать після спаса.

Кирпа. Але чого вони так галасують?.. Це вони за оренду прийшли, сьогодні строк... Я неначе почував, що добром діло не владнається, і переказав до урядника, щоб надвечір прибув з кількома стражниками на всякий случай...

Меланія Григорівна. З лихим заміром вони прийшли, з паліччям!., защепнути двері, (Защіпа двері). Казав же Трохим...

Кирпа. А де мій аліpвер?.. (Бере із столу револьвер). Знов Яшка повистрелював всі заряди!.. От проклятущий хлопчисько!.. Ну, постривай же, спишу я тобі і табличку, і заряди... Де це мої заряди?

Чути стукіт у двері.

Нема ні одного!..

Меланін Григорівна. А хто там грюка?

Кирпа. Ні, осьдечки два знайшов!.. (Заряджа револьвер). Тепер готово. Хто там торга дверима?

Голоси. Адже ж не спите, чого ж замкнулись?

Кирпа. А хто мені може веліть: коли замикатись, а коли ні? (Одмика двері). Чого вам треба? Пожалуста, не всі входьте в хату, долівку забрудните.

Народ. Слуги ваші причепурять знов...

ЯВА 8

Андрій (за ним ще кілька чоловік). Ще раз здрастуйте! (Другі теж здоровкаються). Як же воно буде наше діло?

Кирпа. Яке діло?-

Андрій. Нащот землі.

Меланія Григорівна. Він похвалявся сьогодні підпалить!..

Кирпа. Оцей? Позику знаєш, а на оддачу не дбаєш?.. А в приговор ти не хочеш ускочить?..

Шаповал. Ми не согласні платить по дванадцять за десятину, такого заведення ніде нема!..

Кирпа. А в мене є. Я не примушую вас, не хочете платить по дванадцять — не платіть; шукайте собі в другім місці дешевше.

Андрій. Легко сказать: шукайте.

Шаповал і другі. Де її шукать, ту землю?

Андрій. Поблизу тут нема таких земель.,.

Шаповал. Всі близькі землі у ваших руках.

Кирпа. Було б вам купить ці землі.

Андрій. Купить?.. А за які копитали?

Шаповал. Коли б було знаття, що земля так раптом піде вгору, голови і тельбухи треба було позаставлять та купить.

Кирпа. Було б догадатись та сягнути розумом далі свого носа!..

Андрій. Дай мені копитали, то я сягну розумом і через море!..

Шаповал. А без копиталів чортового батька сягнеш!.. Одно тільки й бачиш перед очима, що свою убогу нивку, отам всі твої думки і сподіванки, далі очей і не зведеш.

Андрій. Як же воно буде, кажіть?

Кирпа. Я сказав своє слово.

Андрій. Не буде менш?

Кирпа. Ані на копійку!

Андрій, Шаповал і другі (загомоніли). Чуєте, люди добрі? Чуєте, громадяни? Хоч здохни, хоч сказись, а давай йому дванадцять!..

Старик (виступа наперед). Тихоне! Зведи очі до неба!.. Ось я перед тобою, товариш твого батька покійного. Ти ж наш, твій же батько був такий же мирянин, як і ми... Повинен же ти тямить, як гірко той шматок достається... Ти розбагатів, протисся тепер між купців, совісті цілком позбувся і бога забув!..

Кирпа. Що ти мені прийшов сюди акахвисти читать, чи як? (Тихо до жінки). Гукни у вікно на Максима, нехай хутчій коняку запряже та до вікна під'їде...

Старик (повернувся до людей). Нема у Тихона ні сорому, ні честі!.. Певно, доведеться, люди добрі, такого акахвиста вчинить, що запрягаймо плуги та їдьмо орать: нехай суд нас розсудить, скільки належить платить... Коли у Тихона нема правди, то треба її десь шукать, десь вона є-таки!..

Андрій. Нам без землі однаково пропадать!..

Шаповал і народ. Коли пропадать, так пропадать гуртом!..

Андрій. Ще ж, люди добрі, мусимо і про позичку обміркувать. Переплатили ми за позику силу процентів, чи не пора не платить? Проміж людьми тямущими чутка така йде, що платить не слід... Пам'ятаєте, як торік один ораторь казав про це? Тихон Митрович теж слухав його промову, та на той час прикусив язика... Я радю так: нехай Тихон зараз спише на бомазі тим, котрі йому винні...

Народ. А хто ж йому не винен?

Андрій. Ну да. То нехай спише, що дає одстрочку без процентів.

Народ. Це було б гаразд!

Кирпа. Одстрочку та ще й без проценту? Ач, який гористий вишукався, достометний нотарус!.. Вам користь, а мені вбиток!..

Шаповал і народ. Давайте нам зараз таку бомагу, пишіть!..

Андрій. Беріть пір'їну та чорнильницю та й пишіть, пишіть зараз!..

Приступають до його.

Кирпа. Ну-ну, не насувайтесь! Назад!.. Оце бачите?.. (Показує револьвер). Всіх перестреляю!..

Андрій. Як перестреляєш?

Шаповал і народ. Всіх стрелять?.. Хіба можна?.. Ач, який стрілець! (Потиху насуваються).

Кирпа (одступа назад, ховається в другу кімнату і замикається). Не підступайте, кажу вам!.. Єй-єй, стрелятиму!..

Меланія Григорівна. Побійтесь бога, люди добрі, що це ви затіваєте?.. Зупиніться!.. Дайте йому подумать!.. Може, він і згодиться на інші умови!.. Хіба можна так налопом?..

ЯВА 9

Трохим (хутко протискається проміж людьми, за ним вчителька і Музиченко). Що це ви, люди добрі, затіваєте? Голів вам своїх не шкода чи острогу забажалося?.. Хіба насильство законом дозволене?.. Ви, обурені помстою, йдете на беззаконний вчинок, а про сім'ї ваші забуваєте?.. Покидаєте їх на поталу та наглу смерть?.. Доки —гнитимете по острогах, ваші діти пухнутимуть з голоду...

Народ. Діло дійшло до нікуди!..

Трохим. Втихомиртесь! Дозвольте мені з батьком переговорить, я певен, що діло уладнається... (Стука в двері). Тату, одчиніть!.. Впустіть мене!..

Народ. Ще й замкнувся!..

Меланія Григорівна. Тихоне, одчинибо. Ото, неначе злякався!..

Фрося (одчиня двері). Татко полізли у велику скриню та й не озиваються!..

Трохим і Меланія Григорівна хутко йдуть у другу кімнату.

Не підперли ляди, а вона важка, упала їм на голову, мабуть, здорово забила, бо аж присіли... Я на їх гукаю, а вони держать повну жменю грошей і мовчать.

Трохим (стурбований). Панове громадо! Нещастя сталось — батька убила ляда од скрині!..

Меланія Григорівна. Ой боже мій, боже мій!.. Рятуйте мене, сиріточку безталанну!.. (Плачучи, схиляється до стола. До неї підійшла Сохвія Станиславівна).

Сохвія Станиславівна. Заспокойтесь,Меланіє Григорівно!.. Не вбивайтесь!..

Трохим. Розходьтесь, люди добрі, по хатах; дайте нам опорядить батька в божу дорогу, а тоді буде проміж нами людська розмова... (Підходе до матері). Заспокойтесь, мамочко!

Музиченко. А що та розмова буде не така, яку ви щоразу чули од покійного, то я вам в тім порукою!

Сохвія Станиславівна. І я, люди добрі!..

Музиченко. Я хоч недавно тут оселився, але декотрі з вас знають, що я свого слова не пускаю на вітер. Моє слово тверде, і те слово вам в поруку за Трохима Тихоновича!

ЯВА 10

Урядник (за ним кілька стражників), Што за сходка? Чого сюди забрались?.. Геть з хати!..

Народ розходиться.

Обступить там во дворе, штоб нікоторий не втьок!..

Трохим. Батько вас, до речі, викликали; вам доведеться завірить факт його смерті.

Урядник. Убили?..

Трохим. Сам себе стратив... власною необережністю!.. Він там...

Ідуть у другу кімнату.

Завіса спадає